

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

ГУЛЯЄВА Ольга Володимирівна

УДК 008:75 (477) «1960/1980»

**ХУДОЖНЬО-СТИЛІСТИЧНІ ДОМІНАНТИ КУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ
НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В 1960–1980-х РОКАХ**

26.00.01 – теорія та історія культури

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Київ – 2018

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Робота виконана на кафедрі культурології, мистецтвознавства та філософії культури Одеського національного політехнічного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:

кандидат історичних наук, доцент
Краснокутський Геннадій Євгенійович,
Одеський національний політехнічний
університет, доцент кафедри культурології,
мистецтвознавства та філософії культури

Офіційні опоненти:

доктор мистецтвознавства, професор
Федорук Олександр Касьянович,
Інститут проблем сучасного мистецтва
Національної академії мистецтв України,
головний спеціаліст,
академік-секретар відділу
теорії та історії мистецтв
Національної академії мистецтв України

кандидат мистецтвознавства, доцент
Білик Анна Анатоліївна,
Херсонський національний технічний
університет, доцент кафедри дизайну

Захист відбудеться 25 жовтня 2018 р. о 15.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.850.01 у Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв за адресою: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корпус 15, ауд. 201.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв за адресою: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корпус 11.

Автореферат розіслано 25 вересня 2018 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор історичних наук

В.В. Карпов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Розвиток культурно-мистецького життя Півдня України неодмінно пов'язаний із загальними закономірностями формування національної художньої культури, але водночас він має і свої характерні особливості. Насамперед це зумовлено природно-кліматичними умовами, соціально-історичним розвитком, жвавими культурними контактами з європейськими художніми центрами.

На Півдні України ще наприкінці XIX ст. сформувався потужний творчий потенціал, що став одним з найцінніших надбань культурної спадщини регіону. Діяльність Товариства південноросійських художників, Товариства незалежних художників, Товариства художників імені К. К. Костанді, розвинена художня освіта сприяли формуванню самобутніх мистецьких традицій. Значні трансформації у мистецтві південного регіону спостерігалися у 1960–1980-х роках і були зумовлені політичними й соціокультурними змінами в державі.

На сьогодні проблема художньо-стилістичних пріоритетів живопису Півдня України 60–80-х рр. XX ст. недостатньо висвітлена у спеціальних дослідженнях. Переважно це біографії художників Одеси та, за окремим винятком, поодинокі праці про творчість митців Херсона, Миколаєва. Отже, цей великий і багатогранний пласт художньої культури досі не знайшов належного висвітлення у вітчизняному мистецтвознавстві, що посилює актуальність теми дисертації. Аналіз праць з історії та теорії мистецтва засвідчив необхідність створення ґрунтовної наукової розвідки, що відображає культурно-мистецькі процеси Півдня України та містить дослідження живописних традицій регіону. Відтак, актуальність та недостатня розробленість проблеми наукової розвідки, а також її теоретичне і практичне значення зумовили тему дисертації: **«Художньо-стилістичні домінанти культурних процесів на Півдні України в 1960–1980-х роках».**

Зв'язок дослідження з навчальними програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснювалося згідно з планом підготовки наукових кадрів та є складовою тематики наукових досліджень кафедри культурології, мистецтвознавства та філософії культури Одеського національного політехнічного університету: «Культурна ідентичність у сучасних інтеграційних процесах» (№ 126-77, УДК 351.85: 379.8:316.722). Тему дисертаційної роботи затверджено рішенням Вченої Ради Одеського національного політехнічного університету (протокол № 4 від 18.11.2014) та уточнено (протокол № 9 від 16.05.2017)

Наукове завдання полягає у виявленні художньо-стилістичних пріоритетів культурно-мистецького процесу Півдня України 1960–1980-х років шляхом теоретико-методологічного обґрунтування та аналізу творчого доробку живописців Одеси, Миколаєва, Херсона дослідженого періоду.

Мета і завдання дослідження.

Мета – теоретично обґрунтувати художньо-стилістичні домінанти у живописі Півдня України 60–80-х років XX століття і розкрити особливості

художнього життя у контексті культурно-мистецьких процесів Одеси, Миколаєва, Херсона.

Реалізація поставленої мети передбачала виконання таких **завдань**:

- проаналізувати літературу і джерельну базу дослідження, присвячену питанням розвитку культури та образотворчого мистецтва Півдня України;
- визначити теоретико-методологічні засади й уточнити понятійно-категоріальний апарат дослідження;
- охарактеризувати мистецькі процеси кін. ХІХ – поч. ХХ ст. на Півдні України і розкрити їх вплив на художню практику досліджуваного періоду;
- виявити особливості художнього життя Півдня України у 1960–1980-х роках;
- висвітлити діяльність провідних художніх об'єднань і організацій Півдня України 60–80-х рр. ХХ ст.;
- охарактеризувати провідні напрями, стилі та течії у живописі України 1960–1980-х років;
- проаналізувати творчу спадщину провідних художників Півдня України 60–80-х рр. ХХ ст. та розкрити художньо-стилістичні доміанти у живописі крізь парадигму «традиція» та «новація».

Об'єктом дослідження є культурно-мистецький процес Півдня України у 60–80-х рр. ХХ ст.

Предмет дослідження – художньо-стилістичні доміанти в образотворчому мистецтві 1960–1980-х років у контексті культурного розвитку Півдня України.

Хронологічні межі роботи охоплюють період з кінця ХІХ ст., початку формування художньої традиції у регіоні, і до становлення нової культурної моделі розвитку українського живопису, тобто до 60–80-х рр. ХХ ст.

Територіальні межі дослідження окреслені трьома обласними центрами Півдня України – Одесою, Миколаєвом і Херсоном.

Методи дослідження. В основі дослідження – *культурологічний підхід*, завдяки якому автор розглядає творчість художників Півдня України в контексті розвитку культурно-мистецького процесу в регіоні в різні історичні періоди. *Історичний і дескриптивний метод* дали змогу дослідити виникнення, формування і розвиток процесів і подій, показати художні зміни в часі, розкрити творчі взаємозв'язки та суперечності. Огляд літератури і джерельної бази дослідження ґрунтується на *аналітичному методі й класифікації*. Для виявлення відмінностей усередині художньої системи проведено *порівняльний аналіз* складових на різних етапах розвитку. Для систематизації отриманих результатів дослідження, встановлення закономірностей й особливостей розвитку художніх традицій регіону було застосовано *системний метод*. Метод *мистецтвознавчого аналізу* застосовувався при вивченні своєрідності живописних творів південних художників. Метод *абстрагування* було застосовано для виявлення особливостей живописного мистецтва Півдня України та окреслення основних стилістичних тенденцій, а також для виокремлення найсуттєвіших ознак кожного стилю та усвідомлення цілісної

картини досліджуваного матеріалу. В основу роботи покладено принцип історизму, що забезпечує об'єктивне висвітлення подій та неупереджене тлумачення мистецьких проявів, дозволяє уникнути безпідставної ідеологізації, наявної в наукових працях попереднього періоду.

Теоретичну базу дослідження утворюють як фундаментальні, так і узагальнюючі дослідження в галузі теорії та історії культури, мистецтвознавства, естетики та філософії культури.

Осмислення розвитку культурно-мистецького процесу Півдня України вимагало звернення до фундаментальних праць дослідників В. Афанасьєва, Ю. Белічка, І. Блюміної, Г. Вишеславського, П. Говді, Т. Кара-Васильєвої, М. Криволапова, В. Малини, О. Петрової, Л. Попової, Г. Скляренко, Л. Соколюк, Л. Смирної, А. Тарасенка, О. Тарасенко, О. Федорука та ін. Культурно-історичний аспект висвітлено у працях О. Бажана, А. Білик, С. Думасенка, М. Жулинського, М. Левченка, Н. Сапак, М. Скрипник, Н. Соболя, В. Сусорова, Д. Шелеста, Н. Шушляннікової, О. Ярещенко та ін.

У контексті нашого дослідження на особливу увагу заслуговують роботи В. Миріманова «Зображення і стиль. Специфіка постмодерну. Стилїстика 1950–1990-х», О. Петрової «Третє око. Мистецькі студії», а також наукові праці, присвячені певним аспектам розвитку культурно-мистецького процесу України 1960–1980-х років, зокрема вивченню художньо-стилїстичних пріоритетів у досліджуваній період: О. Авраменко, Н. Асєєвої, І. Голомштока, О. Голубця, Б. Гройса, Н. Дмитрієвої, Т. Ільїної, А. Каменського, Т. Кара-Васильєвої, О. Котової, Б. Лобановського, В. Манїна, Л. Медведєвої, Г. Меднікової, М. Мудрак, П. Павлова, Г. Плетньової, О. Роготченка, В. Савченко, О. Савицької, В. Сидоренка, О. Сизифа, Г. Скляренко, Л. Смирної та ін.

Художньо-стилїстичні доміанти у творчості митців 1960-х – 1980-х років на Півдні України розглядаємо крізь парадигму «традиція» та «новація». У процесі осмислення даної концепції автор спирається на досвід відомих дослідників мистецтва ХІХ–ХХ столїть: А. Андрєєва, А. Арутюнова, Б. Віппера, Є. Дьоготь, Н. Єзерської, Д. Сараб'янова, І. Сапєго, В. Силантьєвої та ін.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що *уперше*:

- виділено художньо-стилїстичні пріоритети живопису 1960–1980-х років на Півдні України і проаналізовано з позиції взаємодії традиції та новації;
- введено в науковий обїг архївні джерела із фондів Державного архїву Одеської області, Державного архїву Миколаївської області, Державного архїву Херсонської області, Херсонського художнього музею ім. Шовкуненка, залучено архїви Одеської обласної організації національної спілки художників України і Херсонської обласної організації національної спілки художників України;
- охарактеризовано специфіку розвитку художнього процесу в обласних центрах Півдня України в 60-х–80-х рр. ХХ ст.;
- простежено розвиток тенденцій «суророго стилю» на Півдні України у досліджуваній період;

– визначено стилістичні ознаки творчого доробку художників Н. Мандрикової-Дончик, К. Московченка, М. Писанка, А. Платонова.

Уточнено:

– час утворення обласних спілок художників та мистецьких об'єднань;

Набуло подальшого розвитку:

– дослідження розвитку імпресіоністичних тенденцій на Півдні України у досліджуваний період;

– визначення особливостей творів «одеських парижан»;

– вивчення розвитку авангардних тенденцій Півдня України.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони заповнюють лакуни у вивченні історії культури й мистецтва України. Робота збагачує мистецтвознавство новими фактологічними та теоретичними матеріалами про творчість художників Півдня України 60–80-х років ХХ ст., поглиблює знання про художні традиції регіону. Результати дисертації можуть бути використані при написанні монографій з історії українського мистецтва, науково-популярних праць, укладанні енциклопедичних довідників. Виявлені архівні матеріали та висновки можуть використовуватися при підготовці навчальних курсів з історії мистецтва й культури України. Матеріали дисертації будуть доцільними при написанні підручників і посібників.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, оригінальною роботою. Висновки й положення наукової новизни, викладені в дисертації, отримані автором особисто.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертації апробовані в доповідях на *міжнародних конференціях*: Міжнародна науково-практична конференція «Педагогіка образотворчого мистецтва: традиції, сьогодення, перспективи» (м. Київ, 28–29 квітня 2015 р.); XII Міжнародна науково-практична конференція «Культурний вектор розвитку України початку ХХІ століття: реалії і перспективи» (м. Рівне, 10–11 листопада 2016 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Золтан Баконій і закарпатська школа живопису ХХ ст.: мистецько-педагогічний та загальнолюдський виміри» (м. Ужгород, 28–29 січня 2016 р.); II Міжнародна науково-практична конференція «Особистість митця в культурі» (м. Херсон, 20–22 квітня 2016 р.); XI Міжнародна науково-практична конференція «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (м. Луцьк, 16–17 травня 2017 р.); на *всеукраїнських конференціях*: VIII Всеукраїнська науково-практична конференція «Зарубіжна та українська культура: питання теорії, історії, методики» (м. Херсон, 20 березня 2015 р.); IX Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми мистецької освіти в системі вищої школи» (м. Херсон, 18 березня 2016 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Культура як феномен сучасного глобалізованого суспільства» (м. Рівне, 12–13 листопада 2015 р.); Всеукраїнська наукова

конференції «Ювілей НАОМА: мистецький контекст в Україні ХХ століття: традиції та новації мистецтвознавчої діяльності» (м. Київ, 25–28 квітня 2017 р.).

Публікації. Матеріали дисертаційної роботи відображені в 10 одноосібних статтях, зокрема – 6 праць у збірниках наукових фахових видань, затверджених МОН України, а також 1 публікація надрукована у зарубіжному науковому виданні та 3 – у збірниках матеріалів конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (313 позицій) і додатку, що включає список та альбом ілюстрацій (162 позиції), записи та тексти інтерв'ю. Загальний обсяг роботи становить 256 сторінок, з них основного тексту – 158 сторінок (6,6 а.а.).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, встановлено її зв'язок з науковими програмами, планами і темами, визначено об'єкт і предмет дослідження, мету і завдання, окреслено методи дослідження, розкрито новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів.

У **першому розділі «Теоретичні основи дослідження культурно-мистецького процесу на Півдні України у 1960 – 1980-х роках»** здійснено аналіз літератури, окреслено стан вивченості проблеми, визначено теоретико-методологічну основу роботи.

У **підрозділі 1.1 «Історіографічний огляд і джерельна база дослідження»** проаналізовано стан наукових досліджень теми та характер джерельної бази. У роботі було зібрано і проаналізовано велику кількість літератури, що присвячена теорії та історії вітчизняного мистецтва та художньої культури, де порушуються проблеми розвитку живопису Півдня України. Фундаментальні праці розглянуто за хронологічним принципом, що дало можливість показати історію вивчення питання. Однією з перших спроб узагальнити й проаналізувати ситуацію у мистецькому житті України є нарис П. Говді «Українське радянське образотворче мистецтво» (1958). Зі зміною політичної ситуації у 1960-ті рр. почали говорити про національну образотворчість. Розпочато видавництво шеститомної «Історії українського мистецтва» за загальною редакцією М. Бажана, де у контексті загального мистецького життя подано огляд творів художників Півдня України. Встановлено, що на початку 1970-х рр. у працях В. Афанасьєва, Ю. Белічко та ін. розглядається не тільки ідейна сторона твору, більше уваги приділяється стильовим та жанровим характеристикам мистецтва живопису. У дослідженнях 1980-х рр. значне місце посідає проблема міжнародних стильових художніх зв'язків, де, зокрема, наголошується на своєрідності образотворчого мистецтва Півдня України. Новий етап розвитку мистецтвознавства розпочинається з 90-х років ХХ століття, коли активізується процес вивчення архівних матеріалів, з'являється новий фактологічний матеріал щодо вивчення творчих процесів ХХ ст. На початку ХХІ ст. з'являються ґрунтовні колективні праці з історії

розвитку мистецтва України, де розкривається складна й розмаїта панорама художнього життя України: зміни напрямів і стилів, взаємовпливи народного та професійного мистецтва, аналізуються твори багатьох раніше невідомих митців та ін. Зокрема, О. Петрова у своїх статтях характеризує розвиток живопису у 1950–1980-х роках, виокремлює панівні напрями. Явищам мистецького нонконформізму в Україні, зокрема і в Одесі, присвячені праці Г. Вишеславського, В. Сидоренка, Л. Смирної, О. Федорука та ін.

Цінними для дослідження виявилися матеріали, присвячені безпосередньо Півдню України: наукові публікації, бібліографії, альбоми та ін. Серед учених, що займалися дослідженням мистецтва Одеси, слід зазначити: В. Абрамова, О. Барковську, Т. Басанець, А. Білик, А. Дмитренка, О. Кашубу-Вольвач, О. Котову, С. Лущика, А. Носенко, В. Савченко, А. Тарасенка, О. Тарасенко та ін. Висвітленню творчого доробку окремих херсонських та миколаївських майстрів присвячені праці Л. Вольштейн, В. Дяченко, А. Іваницького, Д. Креміня, С. Курбаткіної, В. Малини, В. Підгори, Н. Постолової, А. Скрипник, С. Рослякова та ін.

Джерельну базу роботи становлять досліджені автором архівні документи, критичні опуси та краєзнавчі видання періоду кінця ХІХ – початку ХХІ ст. У дослідженні було залучено матеріали Державного архіву Одеської області, Державного архіву Миколаївської області, Державного архіву Херсонської області, Архіву Херсонської обласної організації національної спілки художників України, Архіву Одеської обласної організації національної спілки художників України, Архіву Херсонського художнього музею імені О. О. Шовкуненка.

Використано певний обсяг репродукційного матеріалу, що міститься в альбомах, каталогах, буклетах, листівках до персональних і загальних виставок, у яких брали участь митці Півдня з кінця ХІХ до 80-х років ХХ століття. Фактологічну основу роботи склали оригінальні живописні твори, що зберігаються в музейних колекціях Києва, Одеси, Миколаєва, Херсона і приватних зібраннях.

Підрозділ 1.2 «Методологічні засади дослідження. Осмислення поняття “домінанта” у мистецтві» присвячено концептуальній артикуляції поняття «художньо-стилістична домінанта» як засадничого з огляду на характер емпіричної бази дослідження; окреслено проблеми та поставлено завдання.

Поняття «домінанта» було введено у науковий обіг фізіологом О. Ухтомським, після чого поширилося на багато дискурсивних напрямів у філософії, мистецтвознавстві, культурології, психології, лінгвістиці тощо. Поняття «домінанта» у працях з історії та теорії мистецтва розглядається у різноманітних контекстах: ідеї твору (Є. Яковлев), аналізу твору мистецтва, панівної характеристики художнього образу (О. Соколова), формально-структурної характеристики виду мистецтва (В. Міхальов), характеристики художнього стилю (М. Каралюс, Д. Наливайко, О. Ніколенко та ін.). У дисертації звертаємося до поняття «домінанта» у зв'язку з аналізом культурних

процесів, зокрема характеристикою не так стилів у широкому розумінні, як насамперед стилістичних пріоритетів, що дозволяє зосередитися на конкретному фактологічному матеріалі з історії живопису Півдня України, а не заглиблюватися в дискурсивний простір щодо визначення самого поняття стилю. Сутність «стилю» найбільш точно може бути визначена через поняття художньої закономірності, тобто внутрішньої естетичної єдності усіх стильових елементів, що підпорядковані певному художньому закону (А. Соколов). Категорія «стиль» містить у собі основні тенденції та закономірності розвитку мистецьких напрямів, течій, а також особливості творчості окремих митців на феноменологічному рівні художнього процесу.

Сучасна (модерна і постмодерна) глобальна культурна ситуація навряд чи може бути проаналізована через категорію «великого історичного стилю», «стилю епохи» тощо. На зміну стилістичній одноманітності, притаманній періодам панування синтезу, світоглядній та образно-художній єдності різних видів мистецтв (Г. Карась), прийшли пошуки нових форм естетики, творчої мотивації, стилістичний плюралізм аж до заперечення не лише самого поняття стилю, а й принципової можливості існування усталених форм побутування мистецтва. Не винятком був і культурно-мистецький процес Південного регіону України, якому була властива укоріненість у розмаїтті культурних та світоглядних парадигм, що позначилося на особливостях стилістичних проявів реалізму, «фольклоризму», «суворого стилю» та ін. Усі ці напрями постають як достатньо відгалужені одна від іншої течії, кожна зі своїми своєрідними еkleктизмом, ідейними та концептуальними пошуками, що зумовлювали розмаїтість не лише культурно-мистецького процесу на Півдні України в цілому, але й неодноманітність кожного з перелічених напрямів цього процесу, не кажучи вже про творчу еволюцію або мистецькі біографії конкретних художників. Із зростанням ролі художньої індивідуальності великого значення набуває особистий стиль майстра, у якому нерідко помітним стає розпад стилістичної єдності у традиційному розумінні. У кожному з конкретних випадків можна говорити або про об'єктивне коригування домінантних культурно-мистецьких, естетико-смакових та інших тенденцій мінливою соціокультурною дійсністю, або навіть про існування декількох домінант для одного напрямку у відповідності до кожного з десятиліть («шістдесятників», «сімдесятників», «вісімдесятників»). Саме тому доречно використовувати в якості аналітичного інструменту саме поняття художньо-стилістичної домінанти, а не стилю як кристалізованої імперативної структури творчого процесу.

В. Барібінім поняття «стилістична домінанта» розглядалось у межах стилістичних характеристик в образотворчому мистецтві як основа образного вираження, форма підпорядкування окремих частин, що продукує тематико-інтонаційну єдність образної будови. «Стилістична домінанта» як стилістичний інваріант художнього твору досліджується О. Бразговською. Характеризуючи посткласичний художній простір, В. Міриманов звертається до таких понять, як: «стилістичні субстрати», «стилістичні константи».

З огляду на поставлені в дисертації завдання під поняттям «художньо-стилістична домінанта» пропонується розуміти сукупність гетерогенних за своїми техніко-стилістичними ознаками характеристичних рис живописних стилів та напрямів, що завдяки ефекту інтенсивності прояву («феноменологічної щільності») в конкретних художніх продуктах виявила потенціал концептуальної та естетичної цілісності й усталеності й через це протягом певного часу була однією з визначальних тенденцій для культурно-мистецького процесу на Півдні України у 60–80-х роках ХХ століття.

Художньо-стилістичні домінанти у творчому доробку митців зазначеного періоду характеризуємо з позиції взаємодії традиції і новації. У процесі осмислення даної концепції авторка спирається на досвід відомих дослідників мистецтва ХІХ–ХХ століть: А. Андреева, А. Арутюнова, Б. Віппера, Є. Дьоготь, Н. Єзерської, В. Миріманова, Д. Сараб'янова, І. Сапего, В. Силантьєвої та ін.

У другому розділі «Мистецьке життя Півдня України крізь парадигму “традиція” та “новація”» охарактеризовано процес формування художніх традицій на Півдні України, проаналізовано розвиток художнього процесу в регіоні у 1960–1980-х роках.

У підрозділі 2.1 «Формування художньої традиції на Півдні України» доведено, що з кінця ХІХ століття на Півдні України формуються характерні художні традиції у живописі. Завдяки активній діяльності Товариства південноросійських художників відбувався розвиток реалістичного живопису та тенденцій імпресіонізму. Зародженню художньо-стилістичних пріоритетів сприяли творчі поїздки за кордон місцевих майстрів (членів організації), влаштування Товариством щорічних вернісажів, персональних виставок членів об'єднання, активна участь у розвитку художньої освіти, організація вечорів та інших заходів. Активне сприйняття художніх тенденцій європейського, передусім французького мистецтва, зацікавленість роботою на пленері, збагатило досягнення живописців, зокрема К. Костанді, Є. Ладиженського, П. Нілуса, С. Кишинівського та інших. Їх роботи стали вирізнятися своєрідними стилістичними рисами, що отримали певну узагальнену назву – «південноросійський імпресіонізм».

На початку ХХ століття на Півдні України також отримали розвиток тенденції авангардного живопису, переважно завдяки діяльності Д. Бурлюка та групи «Гілея», «Салонам» В. Іздебського, творчості молодих одеських живописців, так званих «одеських парижан», зокрема, М. Гершенфельда, А. Нюренберга, Т. Фраєрмана, С. Фазіні та ін. Аналіз їх творчого доробку показав, що джерелом формування нової пластичної мови для них було первісне мистецтво, фольклор, примітив, ікона, дитяча творчість.

У підрозділі 2.2 «Специфіка художнього процесу Півдня України в 60–80 роках ХХ століття» охарактеризовано мистецьке життя 1960–1980-х років у Південному регіоні. Зазначено, що художній процес Півдня України здебільшого розвивався у межах загальних мистецьких тенденцій у країні. Процеси образотворення регулювалися Спілкою радянських художників, Українською спілкою кооперативних товариств художників «Укоопхудожник»

(1950–1964), Художнім фондом (у регіоні з 1964 року). В той же час художнє життя Півдня України мало і свої характерні особливості. У 1960–1980-х роках відзначаємо активну творчу позицію художників Півдня щодо світової та власної спадщини, що стала характерною рисою регіонального мистецтва даного періоду.

У 1950-х роках робота у сфері образотворчого мистецтва в Херсоні та Миколаєві для більшості митців була лише засобом заробляння коштів на життя. Однак ситуація почала кардинально змінюватись вже у другій половині 1960-х років. До Миколаєва, за рекомендацією керівництва Спілки радянських художників, було запрошено жити і працювати відомих художників з інших міст країни, у Херсоні змінилося керівництво Обласного управління культури, повернулися після закінчення художніх інститутів талановиті молоді митці. Саме ініціативні творчі особистості, зокрема В. Чуприна, А. Платонов, А. Завгородній, М. Бережний та ін., стали рушійною силою у розвитку художнього життя Херсона та Миколаєва, з їх ініціативи утворилися обласні відділення Спілки художників УРСР у зазначених містах. В Одесі у 1960–1980-х роках склалася трохи інша мистецька ситуація. Оргкомітет Спілки радянських художників був створений у місті 1934 року. Одесити не пропускали жодної виставки, що організовувалася керівництвом держави, влаштовували власні колективні експозиції, брали участь у творчих відрядженнях та соціокультурних заходах країни, виставках за кордоном. Ще наприкінці 1950-х років відбувається зародження в Одесі мистецького нонконформізму. У місті склалася активна нонконформістська середина, відбулася серія квартирних виставок, існував «самвидав».

Серед чинників, що впливали на розвиток художнього процесу та формування образної стилістики в Південному регіоні у 1960–1980-х роках, виокремлюємо: динаміку та різноманіття виставкового життя; творчу атмосферу в колективі; рівень та характер професійної освіти митців; «контрольований» художній ринок (зазвичай державне замовлення); вплив державної політики у сфері культури та ін.

У **третьому розділі «Художньо-стилістичні доміанти у творчості художників Півдня України у 60–80 роках ХХ століття»** виділено та теоретично обґрунтовано художньо-стилістичні доміанти у доробку митців та проаналізовано їх кризь парадигму «традиція» та «новація».

Підрозділ 3.1 «Реалістичний напрям творчості митців Південного регіону». У 1960–1980-х роках ХХ століття на Півдні України у творчості багатьох художників, серед яких М. Божий, А. Завгородній, К. Московченко, спостерігаємо звернення до тенденцій реалістичного живопису кінця ХІХ – початку ХХ століття. В той же час у багатьох творах митців наявною є ідейна складова відповідно до культурної політики досліджуваного періоду.

Виявлено, що у творчості К. Московченка переважає портретний жанр та натюрморт («Бузок» (1960), «Синя капуста» (1982) тощо). Портрет є улюбленим жанром М. Божия. У роботах майстра помітним є вміння розуміти людську душу, виокремлювати характерні риси портретованих («За столом»

(1956), «Дівчина у білій кофті» (1961)) тощо. Як і художники-пейзажисти початку ХХ століття, А. Завгородній значну увагу у власних творах приділяє оспівуванню природи рідного краю. Прикладом є пейзаж «Човни. Очаків» (1957) та ін. Роботи автора вирізняються складними, переважно вохристовісирими відтінками. Кожен з вищезазначених авторів вніс певну новацію у вигляді власного художнього бачення, манери написання творів.

У підрозділі 3.2 «Модерністські тенденції у роботах одеських митців 1960–1970-х років» виявлено, що певні одеські художники-нонконформісти зверталися до художніх пошуків своїх попередників (переважно до творчих досягнень «одеських парижан»). Серед особливостей творчості «одеських парижан» виділяємо: ліризм, експерименти з фактурою та композицією (повернення до геометричних і абстрактних форм), звернення до християнської символіки, до традицій візантійського та давньоруського іконопису, міфологічних та античних тем.

Тенденцію повернення до геометричних і абстрактних форм демонструємо, порівнюючи роботи «Вертикальна структура» (1970) В. Цюпка і «Натюрморт» (1918) Н. Соболя, твори «Одеська Мадонна» (1975) Л. Ястреб і «Бабуся» (1917) А. Нюренберга та ін. Звернення до античності й міфології простежується у творчості нонконформістів Л. Ястреб («Дівчата в арках», 1979), В. Хруща («Леда й лебідь», 1960-ті роки) та «одеських парижан» – А. Нюренберга («Полювання. Античний мотив», 1912), Т. Фраєрмана («Дафніс і Хлоя», 1918) та ін. Ліризм є помітним у творчості О. Ануфрієва. Також характеризуємо звернення зазначених художників до теми жіночої натури, релігійних тем. Новаторство одеських художників-нонконформістів 1960–80-х рр. відзначається індивідуальними художніми пошуками.

Підрозділ 3.3 «“Фольклоризми” живописців Півдня України». У 1960–1980-х роках окремі художники у своїх творах стали звертатися до архетипів, етнічних символів та алегорій; національної тематики, використовували ремінісценції примітивної архаїки, трипільської символіки, скіфського звіриного стилю, іконописних форм, народної картини.

Використання архетипів, символів, алегорій є помітним у живописному доробку А. Антонюка та М. Писанка. Проаналізовано звернення майстрів до архетипу материнства, для якого характерним є прояв всього жіночого: мудрості і духовної чистоти, ніжності, вірності, турботи, доброти. Втілення цих якостей розглянуто у таких роботах М. Писанка, як: «Ніжність» (1960-ті), «Святість» (1970-ті). У А. Антонюка найчастіше жіночий образ – це узагальнене зображення літньої жінки, що складає певний поетичний образ («Наш край – то Рай», 1967 та ін.). Зверталися і до чоловічого образу, що символізує активне начало, небесного і земного батька, сина, воїна, мудреця, тощо. Значне місце в етностилістичному живописі належить зооморфним мотивам. Образ тварини репрезентує у творчості майстрів даного напрямку відгук тотемістичного культу, вшанування природи. Птахи та тварини присутні і на багатьох роботах одеського митця Ю. Коваленка («Дитинство художника», 1979 та ін.).

Помітною є закономірність у зверненні митців до кола мотивів, що надають автору своєрідне джерело національних форм. Це зображення обрядів, фольклорних свят, музичних змагань. Тенденції доводимо на прикладі картин Ю. Коваленка, А. Антонюка. Кожен з вищезазначених авторів вніс певну новацію у вигляді власного бачення і трактування народних сюжетів та індивідуальної манери написання твору.

Підрозділ 3.4 «Регіональні художньо-стилістичні особливості «суворого стилю»». Генеза «суворого стилю» в Україні апелює як до національно орієнтованої української традиції (бойчукізм, етнографізм), так і до сакралізації національної проблематики, що була притаманна більшості митцям-авангардистам. Певна монументальність образів, прагнення до найбільш безпосереднього вираження ідеї в образотворчій формі, простота і чіткість трактування об'єму і кольору – ці риси знаходимо у творчості південних майстрів «суворого стилю». Художники «суворого стилю» не просто поверталися до тих чи інших традицій минулого, а втілювали їх на тогочасному ідейному ґрунті. Важливим аспектом нового стилю для митців Півдня стало романтичне сприйняття сучасності. Новаторські особливості у жанрах пейзажу та портрету в «суворому стилі» характеризуємо на прикладі творчого доробку О. Ацманчука, О. Попова, В. Трапенка. Творчим роботам О. Ацманчука («Портрет скульптора А. Князика», 1971 та ін.), притаманні простота сюжету та ліричність, лаконічність композиції і колірної рішення. У творчому доробку О. Попова переважають пейзажі-картини («Після дощу. Одеса», 1985 та ін.), що були притаманні «суворому стилю». У них автор в узагальнених образах розкриває велич південних міст та природи. В. Трапенко створює виключно ліричні пейзажі (як індустріальні, так і міські), в яких поєднує цілісність ритму з декоративністю, композиційну динамічність з м'якою пластичністю.

Підрозділ 3.5 «Мистецькі інтенції імпресіонізму в малярстві Півдня України». На Півдні України у творчості багатьох художників спостерігаємо тенденцію звернення до прийомів та принципів імпресіонізму, що було характерним на початку ХХ століття для мистецьких пошуків «південноросійських» художників. Прикладом є творчість одеського художника А. Гавдзинського. Вирішуючи пленерні завдання, А. Гавдзинський часом створює цілком романтичний пейзаж. Майстер експериментує з композицією, часом приходиться до більшого узагальнення. Імпресіоністична манера письма у А. Гавдзинського вдало поєднується з сучасною йому «соціалістичною» тематикою та оптимістичним поглядом на життя. Тенденція звернення до імпресіонізму є помітною у роботах А. Платонова. Протягом усього творчого шляху А. Платонов створював багато пейзажів, у яких чітко окреслена поступова зміна живописної мови. Творчу еволюцію митця показуємо на прикладі його творів «Гирново» (1974), «Дача Чехова» (1986) та ін. Роботи А. Платонова, на відміну від класичного імпресіонізму – «живопису враження», можна визначити як «живопис власного відчуття».

У зазначеному аспекті розглядаємо творчість миколаївської мисткині Н. Мандрикової-Дончик. Її імпресіоністичний живопис 1960–1970-х рр.

характеризується переважанням великої кількості кольорових відтінків та нюансів. У творах цього часу вбачається прагнення передати особливості світлових станів, у них багато пастельних відтінків, присутнє відчуття повітряного середовища («Сріблясті тополі», 1973 та ін.).

Встановлено, що трансформація імпресіоністичних тенденцій у творчості художників регіону відбувалася переважно через власні художні пошуки митців та характеризувалася доповненням новими художніми засобами, композиційними прийомами та розширенням тематики творів.

ВИСНОВКИ

Культурно-мистецький процес у 1950–1960-х роках на Півдні України був підпорядкований загальним культурним тенденціям у країні. Образотворче мистецтво регіону розвивалося в єдності видів і жанрів як цілісна система художньої культури, що взаємодіяла з літературним, музичним, театральним, кінематографічним процесами. Проте художнє життя Півдня України мало свої характерні особливості.

1. Аналіз розглянутих джерел довів, що окреслена в дисертації проблематика недостатньо повно розкрита науковцями. Окремого дослідження щодо розвитку культурно-мистецького процесу на Півдні України у 1960–1980-х роках нами не виявлено. Про певних митців-живописців Півдня (переважно одеських та миколаївських), що працювали у 1960–1980-х роках, опубліковані лише творчі біографії, невеликі статті та огляди. Науковці основну увагу приділяли культурно-мистецькому життю Півдня другої половини XIX – початку XX ст., і лише побіжно, у певних контекстах, досліджуваному в дисертації періоду.

2. Специфіка прояву феномена «домінанти» у мистецтві – проблема мало досліджена. На підставі аналізу літератури та зроблених теоретичних висновків трактуємо ключове поняття дослідження *«художньо-стилістична домінанта»* як сукупність гетерогенних за своїми техніко-стилістичними ознаками характеристичних рис живописних стилів та напрямів, що завдяки ефекту інтенсивності прояву («феноменологічної щільності») в конкретних художніх продуктах виявила потенціал концептуальної та естетичної цілісності й усталеності й через це протягом певного часу була однією з визначальних тенденцій для культурно-мистецького процесу Півдня України у 60–80-х роках XX століття. У культурно-мистецькому процесі Півдня України 1960–1980-х років виокремлюємо такі художньо-стилістичні домінанти: звернення до модерністських тенденцій, критичного реалізму, експерименти з ідеями «суворого стилю», ремінісценції імпресіонізму, варіації «фольк-стилю». Художньо-стилістичні домінанти у живописі Півдня України 1960–1980-х років запропоновано розглянути крізь парадигму «традиція» і «новація».

3. Виявлено, що головною передумовою широкого розмаїття художніх пошуків 1960–1980-х років на Півдні України стала наявність своєрідних художніх традицій, що були сформовані та розвивалися на даній території з

кінця XIX ст. Так, діяльність Товариства передвижників наприкінці XIX ст. сколихнула художнє життя Півдня, пересувні виставки викликали у міському середовищі стійкий інтерес до образотворчого мистецтва і підготували ґрунт для відкриття художніх музеїв, освітніх закладів, проведення власних художніх виставок. Дотик до передвижницького досвіду став стимулом для розвитку місцевої соціально критичної тенденції. Визначено, що певні художні традиції сформувалися на Півдні України наприкінці XIX – на початку XX століття завдяки діяльності Товариства південноросійських художників. Встановлено, що у живописі членів Товариства, зокрема, К. Костанді, Г. Головкова, Т. Дворнікова та ін., сформувалися тенденції так званого «південноросійського імпресіонізму», що в подальшому простежуються у творчості багатьох художників.

Розкрито, що на початку XX століття на Півдні України отримали розвиток тенденції авангардного живопису передусім завдяки діяльності Д. Бурлюка та групи «Гілея», «Салонам» В. Іздебського, творчості «одеських парижан». Виявлено, що джерелом мистецьких пошуків «одеських парижан» було первісне мистецтво, фольклор, примітив, ікона, дитяча творчість. Все це характерні риси живописних творів класичного українського авангарду. У 1930-х роках сформовані художні тенденції продовжували розвиватися завдяки творчій та викладацькій діяльності М. Гершенфельда, Т. Фраєрмана та ін.

4. Виділено головні аспекти культурно-мистецького розвитку Південного регіону 60–80-х років XX століття. Охарактеризовано офіційний та нонконформістський рух у розвитку мистецтва краю. Серед чинників, що впливали на розвиток художнього процесу та формування образної стилістики в регіоні в 1960–1980-х роках, виокремлюємо: динаміку та різноманіття виставкового життя; творчу атмосферу в колективі; рівень та характер професійної освіти митців; комерційний та соціальний компонент.

Так, художнє життя Миколаєва зазначених років відзначалося швидкою динамікою розвитку. Починаючи з 1952 р., у місті постійно влаштовувались художні виставки. З 1970-х років була значно поліпшена місцева художня інфраструктура, що значно розширило можливості миколаївських митців, покращило творчу атмосферу в колективі. Негативним чинником у розвитку культури регіону була відсутність художньої освіти і як наслідок – невелика кількість професійних художників у місті. Звітна виставка 1986 року в Києві показала, що у Миколаївській обласній організації чимала роль належить лідерам у мистецтві (М. Бережному, А. Завгородньому), що згуртували людей навколо концепції, ідеї, жанру тощо.

У 1960–1980-ті роки культурний процес на Херсонщині відзначається активною участю художників у мистецьких заходах країни. Завдяки зусиллям художньої інтелігенції у місті панувала заохочувальна творча атмосфера. При херсонському осередку спілки художників було створено молодіжну секцію, яка періодично демонструвала свої досягнення на спеціальних молодіжних обласних виставках. Негативним чинником для розвитку художнього життя була відсутність художньої освіти у місті. Переважна більшість херсонських

митців закінчувала одеські художні заклади освіти та розвивала у своїх творах традиції «одеської школи» живопису. Діяльність херсонських живописців вже у 1970–1980-х роках відзначається розвитком індивідуальності та самобутності, наявністю різних стилістичних прийомів у живописних творах.

Одеські художники, на відміну від херсонських і миколаївських митців, мали істотні привілеї. По-перше, місто мало розвинену художню освіту, що значно розширилася 1965 року. Як наслідок, місто отримало збільшення кількості творчої молоді, що прагнула приєднатися до обласної спілки художників, жорсткішу конкуренцію щодо участі у виставках, а отже і більш високі вимоги до якості художніх творів. По-друге, одесити, як мешканці великого портового міста, мали ширші можливості для спілкування з іноземною інтелігенцією та демонстрації власних робіт за кордоном. Відповідно, вони мали можливість звіряти свої твори з кращими світовими зразками, що значно збагачувало стилістичні пошуки в одеському мистецтві.

5. Опрацьовані документи з фондів Державного архіву Одеської області, Державного архіву Миколаївської області, Державного архіву Херсонської області, а також фондів Одеської та Херсонської обласних організацій Національної спілки художників України за 1950–1980 роки дали можливість зрозуміти мету та завдання художніх організацій, що діяли на Півдні України у 1960–1980-х роках. Зокрема, дослідити принципи управління, юридичні права та соціальні гарантії, правила заохочення митців у обласних відділеннях організацій: Укоопхудожник, Художній Фонд, Спілки художників УРСР тощо. Дані об'єднання упорядковували творчу діяльність художників, надаючи митцям соціальні та матеріальні гарантії, статус у суспільстві, але в той же час діяльність художників суворо контролювалася правлячою верхівкою, майже не дозволяючи майстрам власного творчого волевиявлення. Встановлено, що панування творчих спілок у мистецтві України мало як позитивні, так і негативні наслідки.

6. Проаналізувавши мистецтвознавчі праці та тогочасні виставкові експозиції щодо розвитку стилів та напрямів у живописі України 1960–1980-х років, серед пріоритетних виокремлюємо звернення до реалістичного напрямку, модерністських тенденцій, імпресіонізму, «суворого стилю», «фольклоризму».

7. Звернення до тенденцій реалізму кінця XIX – початку XX ст. проаналізовано на прикладі творчих робіт М. Божия, А. Завгороднього, К. Московченка. Обґрунтовано, що з митцями-реалістами початку XX ст. вищезазначених художників пов'язують такі риси, як: правдивість та достовірність зображуваних фактів; виразність, яскравість художніх образів; достатньо стримана кольорова гама; передусім використання складної композиції; ліричне зображення та світосприйняття, звернення до простих і зрозумілих сцен повсякденного життя тощо. Кожен з авторів вніс певну новацію у вигляді власного художнього бачення, манери написання творів.

Особливості проявів одеського нонконформізму висвітлено на прикладі звернення художників О. Ануфрієва, О. Соколова, В. Хруща та Л. Ястреб до модерністських тенденцій початку XX ст. Роботи зазначених митців

проаналізовано у порівнянні з творчим доробком «одеських парижан». Серед основних рис творчості «одеських парижан», що знайшли продовження у творах 1960–1970-х років, виокремлюємо: прагнення до ліризму і наближеності до європейських художніх течій кінця XIX – початку XX ст., звернення до християнської символіки, міфологічних та античних тем, абстрактних композицій. Новаторство одеських художників-нонконформістів 1960–80-х рр. відзначається індивідуальними художніми пошуками.

Етнічна традиція, до якої на початку століття звертались Д. Бурлюк та «бойчукісти», знайшла розвиток у творчому доробку А. Антонюка, Ю. Коваленка та М. Писанка. Характерними стилістичними рисами творчості зазначених митців вважаємо: монументальність зображення; звернення до архетипів, символів та алегорій; декоративність та узагальнення, що притаманні народному примітиву; «національну» тематику. Кожен з авторів вніс певну новацію у трактування народних сюжетів та індивідуальної манери написання твору, чим і визначені регіональні особливості розвитку напрямку.

Аналіз творчості О. Ацманчука, О. Попова та ін., виявив регіональні особливості у зверненні до тенденцій «суворого стилю». Вищезазначені художники тримались осторонь соціальної тематики, були аполітично налаштованими та знайшли себе в таких жанрах, як: пейзаж, портрет, і лише подекуди, стилізована тематична картина. Як новація – їх відрізняло своє, особливе «натурне бачення», інтерес до ліричних пейзажних мотивів та зображення конкретної сильної особистості, а не узагальнених портретних образів.

Розгляд творчого доробку А. Платонова, А. Гавдзинського та Н. Мандрикової-Дончик показав звернення до тенденцій імпресіонізму. Серед широковживаних прийомів та принципів, поширених на початку XX ст. у творчості «південноросійських» митців, виділяємо: продовження роботи на пленері; позиціонування етюду як самостійного твору; використання теплої гами кольорів; аполітичність; переважання жанрів – пейзажу та натюрморту. Новаторство відмічається переважно індивідуальними художніми пошуками вищезазначених художників.

Доведено, що сформована на початку XX ст. місцева художня традиція є провідним фактором у творчості більшості майстрів Півдня України у другій половині століття. І саме існуюча традиція у поєднанні з новаторством і визначає особливості проявів стилістичних змін у живописі краю під впливом новітніх культурних тенденцій. Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів розвитку культурно-мистецького процесу Півдня України у 1960–1980-х роках і відкриває перспективи для подальшого вивчення теми в інших видах мистецтва, у творчості інших майстрів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Гуляєва О. В. Взаємодія традиції та новаторства у художньому процесі // Аркадія. Мистецтвознавчий та культурологічний журнал. Херсон: ФОП Грінь Д. С., 2016. №1(46). С.103–107.

2. Гуляєва О. В. Виникнення та розвиток мистецтва авангарду у художньому житті Півдня України на початку ХХ століття // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: зб. наук. праць. Рівне: РДГУ, 2015. Вип.21. С.56–59.

3. Гуляєва О. В. Поєднання традиції та новаторства у творчості художників «суворого стилю» на Півдні України у 60-80 роках ХХ століття // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: зб. наук. праць. Рівне: РДГУ, 2016. Вип.22. С.71–76.

4. Гуляєва О. В. Розвиток авангардних традицій у живопису на Півдні України у 1910–1920-х: Феномен «одеських парижан» // Художня культура. Актуальні проблеми: наук. вісник. Інститут проблем сучас. мистец. НАМ України. Київ: Фенікс, 2015. Вип.11. С.105–119.

5. Гуляєва О. В. Традиції «південноросійського імпресіонізму» у творчості художників Півдня України у 60-80 роках ХХ століття. Живопис Анатолія Платонова // Аркадія. Мистецтвознавчий та культурологічний журнал. Херсон: ФОП Грінь Д. С., 2015. №3(44). С.45–49.

6. Гуляєва О. В. Традиції «неофольклоризму» у творчому доробку М. Писанка // Художня культура. Актуальні проблеми: наук. вісник. Інститут проблем сучас. мистец. НАМ України. Київ: ПСМ НАМ України, 2017. Вип. 13. С. 263–272.

Стаття у зарубіжному виданні

7. Гуляєва О. В. Художнє життя Півдня України у 60-80 роках ХХ століття // Evropsky filozoficky a historicky diskurz. Praha: Berostav Družstvo, 2017. №1. С. 89–93.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Гуляєва О. В. «Тео Фра» у мистецькому просторі Півдня України у першій половині ХХ століття // Особистість митця в культурі: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (Херсон, 20–22 квітня 2016 року). Херсон: ФОП Грінь Д.С., 2016. С. 76–78.

9. Гуляєва О. В. Дослідження художнього процесу з позиції взаємодії традиції та новації // Тези і матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Ювілей НАОМА: мистецький контекст в Україні ХХ століття: традиції та новації мистецтвознавчої діяльності» (Київ, 25–28 квітня 2017 року). Київ: Фенікс, 2017. С. 79–80.

10. Гуляєва О. В. Відродження традицій у живописних роботах Н. Мандрикової-Дончик // Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень»

(Луцьк, 16–17 травня 2017 року). Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2017. С. 235–238

АНОТАЦІЯ

Гуляєва О.В. Художньо-стилістичні домінанти культурних процесів на Півдні України в 1960-1980 роках. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 «Теорія та історія культури» (мистецтвознавство). – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Міністерство культури України. – Київ, 2018.

Дослідження присвячено висвітленню основних тенденцій, явищ та особливостей розвитку культурно-мистецького процесу на Півдні України в 1960–1980-х роках. У дисертації охарактеризовано основні художньо-стилістичні домінанти в живописі художників Одеси, Миколаєва та Херсона досліджуваного періоду. Під поняттям «художньо-стилістична домінанта» пропонується розуміти сукупність гетерогенних за своїми техніко-стилістичними ознаками характеристичних рис живописних стилів та напрямів, що завдяки ефекту інтенсивності прояву («феноменологічної щільності») в конкретних художніх продуктах виявила потенціал концептуальної та естетичної цілісності й усталеності й через це протягом певного часу була однією з визначальних тенденцій для культурно-мистецького процесу на Півдні України у 60–80-х роках ХХ століття. Художньо-стилістичні домінанти охарактеризовані з позиції взаємодії традиції та новаторських тенденцій у мистецтві зазначеного періоду.

В роботі вжито культурологічний підхід, завдяки якому автор розглядає творчість художників Півдня України 1960–1980-х років у зв'язку з розвитком художньої культури регіону. Структура дисертації обумовлена загальною концепцією, логікою розкриття проблеми, її змістом, метою та поставленими науковими завданнями.

Загалом слід зазначити, що дослідники Півдня України розглядали лише деякі аспекти розвитку художнього процесу в регіоні у 1960–1980-х роках, аналізували творчість певних митців (в основному одеських та миколаївських), в цілому окремого ґрунтового дослідження щодо стилістичних особливостей живопису художників Півдня автором не виявлено. Тому у межах даної дисертації основна увага була акцентована на творчості маловідомих митців, особливостях художнього життя в кожному окремому місті (Херсон, Миколаїв, Одеса), та дослідженні зв'язку з мистецьким процесом України.

У результаті вивчення архівних джерел уточнені дати утворення обласних спілок художників та мистецьких об'єднань, їх хронологічно представлено і введено у художній контекст. Завдяки зібраному і вивченому матеріалу, більшість якого публікується вперше, вдалося простежити розвиток тенденцій імпресіонізму на Півдні України протягом кінця ХІХ ст. і включно до

80-х років ХХ ст. Відзначено, що розвиток напряду на початку ХХ століття спостерігався в Одесі, і безпосередньо був пов'язаний з творчою діяльністю певних майстрів Товариства південноросійських художників. У межах нонконформізму вперше досліджено регіональні особливості звернення до «суворого стилю». Відзначено, що митці Півдня, в контексті зазначеної тенденції, виявили інтерес до ліричних пейзажних мотивів та зображення конкретної сильної особистості, а не узагальнених портретних образів. За допомогою аналізу творів живопису доведено зв'язок творчих експериментів певних одеських нонконформістів з творчістю їх попередників – «одеських парижан», що працювали на початку ХХ століття в Одесі. Встановлено, що у 1960–1980-х роках певні художники-нонконформісти стали звертатися до архетипів, етнічних символів та алегорій; до «національних тем» та сюжетів, використовувати ремінісценції примітивної архаїки, трипільської символіки, скіфського звіриного стилю, іконописних форм, народної картини, українського бароко.

Доведено, що офіційно визнаною образотворчою мовою у 1960–1980-х роках на Півдні України залишався реалізм академічного зразка. Також визначено чинники, що вплинули на розвиток художнього процесу та формування образотворчої стилістики у відповідному регіоні, зокрема, динаміка та варіативність художньої виставкової практики; творча атмосфера в колективі; рівень та характер професійної освіти митців; комерційний та соціальний компоненти. Встановлено, що у цілому, офіційне художнє життя Півдня України було підпорядковане спілці художників УРСР, яка здійснювала ретельний контроль за ідейним змістом художніх творів. Проаналізовано негативний та позитивний вплив Спілки на розвиток художнього процесу.

Проведене дослідження дозволило зробити висновок, що саме місцева художня традиція у поєднанні з новаторством і визначає особливості проявів стилістичних змін у живописі Півдня України під впливом новітніх культурних тенденцій.

Ключові слова: культурно-мистецький процес, художньо-стилістична домінанта, традиція, новація, художник

SUMMARY

Guliayeva O.V. Artistic and Stylistic Dominant Ideas of the Cultural Processes in the South of Ukraine in the 60-80s. – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Arts in specialty 26.00.01 «Theory and History of Culture». – The National Academy of Culture and Arts Management, Ministry of Culture of Ukraine. – Kyiv, 2018.

The thesis concerns main tendencies, phenomena and peculiarities of development of the cultural and artistic process in the South of Ukraine in the 1960-1980s. The thesis describes the main artistic and stylistic dominant in the paintings of Odessa, Nikolaev and Kherson artists of the studied period. The concept of «artistic-

stylistic dominant» has been interpreted as a set of heterogeneous technical and stylistic peculiarities, characteristic features of artistic styles and trends which, due to the effect of manifestation intensity («phenomenological thickness») in particular artistic products, revealed the potential of the conceptual and aesthetic integrity and steadiness, owing to which being for some time a decisive trend in the cultural and artistic process in Southern Ukraine throughout 1960s–1980s. Artistic-stylistic dominants are characterized from the point of view of the interaction of tradition and innovative trends in the art of this period.

The work is based on the cultural approach that explains the work of the artists of the South of Ukraine in the 1960s-1980s in connection with the development of the artistic culture of the region. The structure of the dissertation is due to the general concept, the logic of the problem's solving, its content, purpose and the assigned research tasks.

It's should be noted that researchers of Southern Ukraine considered only some aspects of development of the artistic process in the region in the 1960s-1980s, analyzed creative work of some artists (mainly from Odesa and Mykolaiv), but the special fundamental investigation as to stylistic peculiarities of paintings by artists of Southern Ukraine has not been provided for now, so in the dissertation paper the main attention has been payed to creativity of little-known artists, peculiarities of artistic background in such localities as Kherson, Mykolaiv, Odesa as well as to mutual influence and interaction with the general artistic process in Ukraine.

The studying of archive sources allowed to make more clear dates of formation of regional unions and artistic associations which were represented in chronological order and introduced in the general artistic context. Owing to materials gathered and studied, most of which are published for the first time, the managed to trace the development of tendencies of impressionism in Southern Ukraine from the end of the XIX to eighties of the XX centuries. It's noted that development of impressionism took place in Odesa in the beginning of the XX century and was directly associated with creative work of some artists of the Union of Southern Ukraine artists. It has been demonstrated that traditional academic realism remained the acknowledged descriptive language in the 1960s – 1980s. Within the context of non-conformism for the first time it has been investigated regional peculiarities of the so-called “rough style”. It is noted that artists of Southern Ukraine who were within this trend revealed interest to lyrical landscape motives as well as to representation of some strong individuality in contrast to generalized portrayals. Due to analysis of artistic works there was proved the association of creative experiments of some nonconformists from Odesa with creative activity of their precursors – “Odesa Parisiennes” which were active in Odesa in the beginning of the XX century. It has been set clear that during 1960s – 1980s some nonconformist artists began to use archetypes, ethnic symbols and allegories as well as “national themes” and plots, reminiscences of archaic primitivism, Trypillya symbolism, Scythians animalistic style, icon painting forms, common culture canvas, Ukrainian Baroque.

It's also been defined factors that influenced the development of artistic process and formation of imagery stylistics in the region in question, especially

dynamics and variability of art exhibition practice, creative background in artistic communities, level and character of professional education of artists, commercial and social components. It was established that in general, the official artistic life of the South of Ukraine was subordinated to the Union of Artists of the Ukrainian SSR, which carried out a thorough control over the ideological content of artistic works. The negative and positive influence of the Union on the development of the artistic process has been analyzed.

The study carried out allowed to conclude that it was the local artistic tradition in conjugation with innovative trends that defined particularities of manifestations of stylistic shifts in the painting of Southern Ukraine influenced by contemporary cultural trends.

Key words: cultural-artistic process, stylistic dominant in art, tradition, innovation, artist.